

Interetnické vzťahy Rusínov a Ukrajincov v rokoch 2004 – 2017

Mária Ďurkovská, Spoločenskovedný ústav, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Košice, durkovska@saske.sk

Michal Kentoš, Spoločenskovedný ústav, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Košice, kentos@saske.sk

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu Agentúry na podporu výskumu a vývoja „*Tendencie vývoja etnických vzťahov na Slovensku (komparatívny výskum národnostnej problematiky v rokoch 2004 – 2020)*“, na základe zmluvy č. APVV-15-0475.

ĎURKOVSKÁ, Mária – KENTOŠ, Michal. Interetnické vzťahy Rusínov a Ukrajincov v rokoch 2004 – 2017. In *Človek a spoločnosť [Individual and Society]*, 2019, roč. 22, Supplement, s. 167-178. doi: <https://doi.org/10.31577/cas.2019.00.548>

Abstract:

Interethnic relations are a complex social and political phenomenon. National pluralism, minority relations with the majority and also between individual minorities are currently phenomena in Slovakia. These are often an object of political discussions. The aim of the contribution is to analyse interethnic relations between Slovaks, Ruthenians and Ukrainians in 2004 – 2017 based on empirical research data focused on the theoretical, methodological and practical issues of ethnicity and ethnic relations. Data was collected in the second half of 2004 and 2017 in all regions of Slovakia. In 2004, a total of 480 respondents were surveyed for the needs of our study. The selection criteria for the research sample were: nationality indicator, t. j. public declaration of belonging to the minority; gender, age and education. In 2017 the total quota sample in our research consists of 482 adult respondents. Several conclusions follow from the presented results of intra-ethnic and interethnic relations. The evaluation of intra-ethnic relations has produced mixed results. Problems of the Ukrainian and Ruthenian minorities are not significantly reflected in Slovakia. Relationships between the Slovaks, the Ruthenians, and the Ukrainians have never had an antagonistic character. Ethnic affiliation of the population is one of the prerequisites for eliminating the possible formation of ethnic barriers. Socio-economic problems, multiplied by the specifics of the area cause more problems for population than national problems.

Keywords:

Interethnic relations. Slovakia. Empirical research. Slovaks. Ruthenians. Ukrainians.

Úvod

Problematika interetnických vzťahov je zložitým sociálnym a politickým javom, pričom v literatúre existujú rôznorodé prístupy k ich štúdiu. Niektoré sa zameriavajú na vzťahy medzi konkrétnymi menšinami (Ortakovski, 2001; Demjaha, 2016), iné na interakcie menšín s majoritou (Titzman, 2014). Nechýbajú ani prístupy sledujúce rastúcu etnickú diverzifikáciu (Craig, Rucker, Richeson, 2018). Čoraz väčšia pozornosť je však venovaná interdisciplinárnemu výskumu interetnických vzťahov v aktuálnom spoločensko-politickom kontexte (Verkuyten, Zaremba, 2005). Uvedení autori v tejto súvislosti zdôrazňujú potrebu reflektovať aktuálne politické, ekonomické ako aj sociálne zmeny pri štúdiu interetnických vzťahov. A to aj napriek nedostatku konsenzu ohľadom toho, ako a do akej miery uvedené faktory vplyvajú na povahu interetnických vzťahov. Menšinovému diskurzu na Slovensku dominujú dve menšiny, a to maďarská a rómska (Lajčáková, Chudžíková, Gažovičová, 2011). O ostatných autochtónnych menšinách (tu patrí aj menšina rusínska a ukrajinská) sa v podstate nehovorí. Nie sú tak menovite konštruované ako problém, to je však len zdanlivou výhodou – ide predovšetkým o dôkaz, že tieto menšiny nemajú politickú reprezentáciu, či už z dôvodu malého počtu alebo nedostatočnej mobilizácie. Na Slovensku sú v súčasnosti medzi oficiálne uznanými národnostnými menšinami rusínska aj ukrajinská menšina, ako dve oddelené, samostatné skupiny. Obyvateľstvo rusínskej a ukrajinskej národnosti tvorí niečo vyše pol percenta z celkového počtu obyvateľov. Rusínska národnostná menšina žijúca na Slovensku sa napriek nútenému zákazu v druhej polovici 20. storočia po spoločenských zmenách v roku 1989 dynamicky rozvíja. Dokumentujú to aj výsledky sčítania ľudu z roku 2011, pri ktorých sa k rusínskej menšine prihlásilo 33 482 obyvateľov, čo oproti sčítaniu ľudu v roku 2001 predstavovalo nárast o 38 % občanov a oproti sčítaniu v roku 1991 nárast až o 96 % občanov hlásiacich sa k rusínskej národnosti. (Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 1991, 2001, 2011) To, že počet Rusínov na Slovensku je podstatne vyšší, dokumentuje skutočnosť, že k materinskému jazyku rusínskemu sa v dvoch po sebe nasledujúcich sčítaniach (2001 a 2011) prihlásilo 55-tisíc občanov Slovenska.¹ Podľa Štatistického úradu SR klesol od roku 1991 do mája 2001 počet Ukrajincov na Slovensku z 13 281 na 10 814. Pri sčítaní v roku 2011 priznalo ukrajinskú národnosť len 7 430 obyvateľov. (Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 1991, 2001, 2011)

Cieľ príspevku

Cieľom príspevku je analýza interetnických vzťahov Rusínov a Ukrajincov v rokoch 2004 – 2017 na základe dát získaných z empirického výskumu zameraného na ťažiskové teoretické, metodologické a praktické otázky etnicity a národnostných vzťahov (so zachovaním metodických postupov aplikovaných v empirickom výskume z roku 2004).

Postavenie Rusínov a Ukrajincov v rokoch 1945 – 1989

Rusíni a Ukrajinci na Slovensku prešli zložitým vývojom a v rámci menšín žijúcich na Slovensku sa vyznačujú niekoľkými špecifikami. Na rozdiel od ostatných etník sa ich pôvodný sídelný priestor obmedzuje len na územie východného Slovenska, presnejšie na jeho severovýchodné okresy. Nepriaznivé a zložité ekonomické a politické podmienky regiónu, ale aj časté umelé zásahy do etnického vývoja spôsobili, že boli vyprodukované viaceré národnokultúrne a jazykové koncepcie. Tie oscilovali medzi ruským (veľkoruským), ukrajinským (maloruským) a rusínskym (karpatoruským) smerom. Veľkoruská orientácia zanikla po druhej

¹ Národnosť rusínska: 2011 – 33 482 (0,6 %), 2001 – 24 201 (0,4 %), 1991 – 17 197 (0,3 %). Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky.

Národnosť ukrajinská: 2011 – 7 430 (0,1 %), 2001 – 10 814 (0,2 %), 1991 – 13 281 (0,3 %). Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky.

svetovej vojne² (Konečný et al. 2002). Od roku 1948 do konca osemdesiatych rokov dominovala ukrajinská koncepcia, ktorú plne akcentovali vtedajšie štátne a politické orgány Československa. K revitalizácii rusínskeho smeru došlo až koncom roku 1989.

Národnostná politika po obnovení Československej republiky bola poznačená priebehom a charakterom odboja, výsledkami druhej svetovej vojny, ale aj posilnením ľavicových tendencií vo vtedajšej spoločnosti. Podľa Konečného (1997b) občanom, ktorí sa hlásili k rusínskej, ukrajinskej alebo ruskej národnosti, boli priznané všetky občianske práva. Získali zastúpenie v Národnom zhromaždení i v Slovenskej národnej rade, ako aj v okresných i miestnych národných výboroch na severovýchodnom Slovensku. Celoštátne i slovenské národné orgány rešpektovali aj autoritu Ukrajinskej národnej rady Prjaševščiny (UNRP) vytvorenej vo forme národnopolitickej reprezentácie rusínskeho (ukrajinského) obyvateľstva a akceptovali, a podľa možnosti aj realizovali, jej návrhy a požiadavky na riešenie hospodárskych a sociálnych problémov regiónu. Nesúrodé politické zloženie UNRP a mnohé nevyjasnené názory v otázkach jazyka a národnej orientácie Rusínov však situáciu komplikovali a vytvárali v nej napätie.

Na začiatku päťdesiatych rokoch 20. storočia bola likvidovaná gréckokatolícka cirkev, hlavná opora rusínskej orientácie. Podľa Zelovej (1994) bolo podstatnou súčasťou procesu ukrajinizácie práve zrušenie grécko-katolíckej cirkvi, s ktorou bola rusínska identita silne spätá a prechod na pravoslávie. Značná časť Rusínov to neakceptovala, prešla do rímsko-katolíckej cirkvi a začala sa hlásiť k Slovákom. Od roku 1951 postupne dochádzalo k ukrajinizácii tlače a kultúrnych inštitúcií. Uznesením predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) v júni 1952 bola ukrajinjina zavedená ako vyučovací jazyk na všetkých národnostných školách, v ktorých sa dovtedy vyučovalo rusky, alebo sa využíval rusínsky dialekt. Podľa Konečného (1997a, 73) „išlo o vyvrcholenie ukrajinizácie Rusínov, ktorým mal byť navždy vyriešený problém ich nacionálnej dezorientácie“. Vtedajšie najvyššie orgány KSČ a štátu ignorovali skutočnosť, že dovtedy vedomie ukrajinskej národnostnej príslušnosti u tunajších Rusínov bolo skôr zriedkavosťou. (Konečný, 2012) V školskom roku 1953/1954 boli už ruské školy premenené na ukrajinské. Väčšina učiteľov neovládala spisovnú ukrajinjínu – boli pre nich organizované šesťtýždňové kurzy. Začala vychádzať ukrajinská tlač, vysielal ukrajinské rozhlasové štúdio, aj keď ani väčšina inteligencie neovládala spisovný ukrajinský jazyk.³ (Zelová, 1994) UNRP bola postupne zatlačovaná do úzadia a súčasne s tým sa začal konštituovať Kultúrny zväz ukrajinských pracujúcich (KZUP),⁴ ktorého činnosť sa však obmedzovala na propagovanie ukrajinského jazyka a kultúry, ale hlavne kultúrnej politiky KSČ medzi rusínskym (ukrajinským) obyvateľstvom. (Konečný, 1997b)

Pri sčítaní obyvateľstva v roku 1950 druhú najpočetnejšiu národnostnú skupinu tvorili osoby ukrajinskej a ruskej národnosti. Pozostávali z viac ako 48 tisíc príslušníkov a predstavovali približne 1,4 % z celej populácie Slovenska. V ďalšom období však proces ukrajinizácie najmä u osôb rusínskeho etnika spôsobil, že určitá časť z nich sa radšej hlásila k slovenskej národnosti. Aj preto v roku 1961 počet osôb ukrajinskej a ruskej národnosti, v porovnaní s predchádzajúcim sčítaním, klesol na úroveň 35,4 tisíc osôb. Ešte raz po druhej svetovej vojne sa celkový počet osôb ukrajinskej a ruskej národnosti dostal cez 40 tisícovú hranicu, a to v sčítaní ľudu v roku

² V súčasnosti táto koncepcia dožíva už len vo forme určitých reminiscencií úzkej skupiny starších intelektuálov.

³ Viac k problematike rusínskeho a ukrajinského školstva pozri napr. práce Anny Virostkovej: Virostková, A. (2013). Zavedenie ukrajinského vyučovacieho jazyka na Slovensku v roku 1952. In *Človek a spoločnosť*, 15(3), 71-82; Virostková, A. (2012). Rusínske obyvateľstvo na Slovensku a národnostné školy po roku 1945. In Duleba, A. (Ed.). *Rusíni na Slovensku. Súčasné postavenie a historické kontexty vývinu*. Bratislava-Prešov: Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 50-57.

⁴ KZUP zanikol 20. januára 1990 a v ten istý deň bola založená jeho následnícka organizácia Zväz Rusínov-Ukrajincov SR. (Dopirjak, 2009).

1970, kedy sa k tejto národnosti prihlásilo viac ako 42,2 tisíc ľudí (0,9 % z populácie Slovenska). Bol to posledný intercenzálny zisk tejto národnostnej skupiny, keďže v nasledujúcich cenzoch sa počet jej príslušníkov len znižoval. V roku 1980 sa k ukrajinskej a ruskej národnosti prihlásilo len niečo viac ako 39,2 tisíc osôb. (Šprocha, 2014)

Počas štyridsaťročného obdobia, od februára 1948 do novembra 1989, medzi českou a slovenskou verejnosťou prevládalo skreslené presvedčenie o preferovaní a všestrannej podpore, ktorá sa tejto národnosti dostávala zo strany politických a štátnych orgánov. Do povedomia verejnosti sa účelovo nedostali poznatky o problémoch, ktoré výrazne urýchlili asimilačné procesy rusínskej národnosti. V tom smere v päťdesiatych rokoch negatívnu úlohu zohrala najmä kolektivizácia poľnohospodárstva, priebeh ktorej sa vyznačoval porušovaním ľudských práv i platných zákonov. (Gajdoš, Konečný, 2005)

Veľký počet Rusínov sa asimiloval po násilnej dekatolizácii a tento proces nezastavila ani ukrajinizácia, ktorá navyše bola nedostatočne pripravená tak po stránke politickej, ako aj personálnej i materiálnej. Je tiež paradoxné, že takmer súbežne s priebehom ukrajinizácie bola kritizovaná, vyšetrovaná a z funkcií odvolávaná ukrajinská inteligencia v rámci kampane proti tzv. ukrajinským buržoáznym nacionalistom. (Gajdoš, 1996). Proces asimilácie podporovalo najmä slovenské prostredie v mestách, ktoré poskytovali nové pracovné príležitosti a pôsobenie českých a slovenských masmédií. (Gajdoš, Homišinová, Konečný, et al., 2001) Určitú nádej prinieslo prijatie ústavného zákona o postavení národností ČSSR v roku 1968. Zákon zaviedol alternatívne pomenovanie „ukrajinská (rusínska) národnosť“.⁵ Skutočná príležitosť obnoviť formovanie národného povedomia a riešiť základné otázky rusínskeho národného bytia prišla v roku 1968 s pokusom zaviesť radikálne demokratické reformy do politického a ekonomického života v Československu. Toto úsilie bolo ale prerušené 21. augusta 1968 príchodom sovietskych vojsk a vojsk Varšavskej zmluvy. Jediný pozitívny výsledok, ktorý Rusíni počas tohto obdobia dosiahli, bolo obnovenie gréckokatolíckej cirkvi (v júni 1968), ktorá však v procese normalizácie nemohla podporovať prebúdajúce sa národné povedomie Rusínov. Formovanie národnej identity Rusínov bolo oslabené aj zavedením slovenčiny ako liturgického jazyka vo farnostiach s rusínskym obyvateľstvom. Podľa Pliškovej (2005) udalosti roku 1968 v Československu priniesli Rusínom na Slovensku viac negatívnych než pozitívnych výsledkov.

Následná normalizácia života spoločnosti od začiatku sedemdesiatych rokov sformalizovala pozitívny posun v postavení národnostných menšín. Komunistická strana Československa znova prevzala priame riadenie štátu a všetkých sfér života spoločnosti vrátane regulácie národnostných vzťahov, čím fakticky reštaurovala totalitné pomery z päťdesiatych rokov. Vyčlenením KZUP z Národného frontu⁶ a jeho podriadením Ministerstvu kultúry SSR, ako aj zúžením činnosti kultúrnych zväzov bol podľa Konečného (1997b) „výraznejší národný pohyb umŕtvený“.

Menšinová otázka bola odsúvaná aj v dôsledku akceptovania téz o zblížovaní národov a národností a o vytváraní nového historického spoločenstva „československého socialistického ľudu“. Paradoxom je, že aj pozitívne stránky vývoja v sedemdesiatych rokoch (nárast investícií, zvyšovanie príjmov, rast dotácií kultúrnym zväzom) fakticky tiež nepriamo postihli rusínsku (ukrajinskú) národnosť. Prispeli totiž k urýchleniu rozptýlenia rusínskej (ukrajinskej) pospolitosti, k zvýšeniu sociálnej mobility, ale aj k úniku z frustrujúceho politického prostredia do súkromia malých a neformálnych skupín. V praxi to vyvolávalo

⁵ Pozri: Ústavný zákon z 27. októbra 1968 o postavení národností v Československej socialistickej republike. Online. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1968/144/19690101.html>

⁶ KZUP nebol jedinou organizáciou vyčlenenou z Národného frontu – okrem neho to bol aj maďarský CSEMADOK.

pasívny postoj k mnohým politickým a spoločenským javom, ale aj rezignovanie na etnickú emancipáciu. (Konečný, 1997a)

Uvedený trend spoločenského vývoja pokračoval aj v ďalšom období, kedy asimilácia Rusínov začala nadobúdať hrozivé rozmery. Kým v prvej polovici osemdesiatych rokov priemerný ročný prírastok obyvateľstva Slovenska predstavoval 7,18%, u rusínskej (ukrajinskej) menšiny to bolo len 3,72%. (Srb, 1992)

Po roku 1989

Udalosti novembra 1989 zasiahli všetky oblasti života našej spoločnosti, národnostné menšiny nevyvímajúc. Rusíni žijúci na Slovensku mali počas sčítania ľudu v roku 1991 po prvýkrát od konca 2. svetovej vojny možnosť slobodne si voľiť aj rusínsku národnosť.⁷ Problémy, ktoré vystúpili na povrch v týchto súvislostiach, sú viac-menej zákonitým javom a dali sa v tomto spoločensko-politickom kontexte očakávať. Podľa Hadušovskej (1994) sa po roku 1989 viedli pomerne vážne spory vnútri rusínskej i ukrajinskej menšiny, v ktorých sa riešili principiálne otázky vzťahu Rusínov a Ukrajincov, ich vzájomného historického i aktuálneho postavenia v spoločnosti a ich ďalšej orientácie. Podstata sporu spočívala v otázke, či sú Rusíni samostatným národom, alebo len časťou národa ukrajinského. Tento problém síce existoval aj pred rokom 1989, ale až v spojitosti s celkovou zmenou spoločenských pomerov sa začalo z jeho praktickým riešením. Aj podľa Haraksima (1996) konštituovanie rusínskej národnosti neznamenal ukončenie sporu o identitu rusínskeho obyvateľstva. Tento spor sa v deväťdesiatych rokoch ešte viac vyostřil. Emancipačné úsilie Rusínov, ako tvrdí Haraksim, od samého začiatku napádali Ukrajinci rusínskeho pôvodu z radov inteligencie, ktorí ho označili za protiukrajinskú intrigu, za škodlivý separatizmus namierený proti jednote ukrajinského národa, za politický rusinizmus, za chybný krok, ktorý povedie k poslovenčeniu rusínskeho obyvateľstva na Slovensku a pod.

Deväťdesiate roky pre Rusínov východného Slovenska znamenali i zníženie životnej úrovne. Slovenské okresy s najvyšším počtom Rusínov boli v produkčných ukazovateľoch aj v životnej úrovni v celoslovenskom porovnaní takmer vždy podpriemerné. Rusínske (a ukrajinské) ekonomicky aktívne obyvateľstvo malo nadpriemerný podiel v zamestnaní v poľnohospodárstve, ale aj v školstve a zdravotníctve, zatiaľ čo značne podpriemerný podiel v priemysle, stavebníctve a obchode. Podiel osôb s vysokoškolským vzdelaním medzi rusínskym obyvateľstvom už v tejto dobe bol vyšší než celoslovenský priemer. Rusíni získali od roku 1997 aj vlastné školstvo v rusínskom jazyku. Je však paradoxom, že o školstvo, o ktoré sa usilovali pred viac ako sto rokmi rusínski obrodenci, nie je v súčasnosti prílišný záujem a rusínske školy sa na Slovensku sa stretávajú s obavami o svoju budúcnosť. (Kokaisl, 2017, 92)

Transformácia spoločnosti citelne zasiahla aj oblasť národnostnej kultúry a školstva rusínskej a ukrajinskej menšiny. V období socializmu politická moc ideologicky limitovala rozvoj rusínskej a ukrajinskej kultúry ovládaním a kontrolou Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich. Poskytovala mu štedré dotácie na mnohé kultúrne akcie, na vydávanie novín a časopisov, na edičnú i vnútrozväzovú činnosť. Od revolúcie, najmä však od vzniku Slovenskej republiky v roku 1993, síce štátne orgány do kultúrnych záležitostí Rusínov a Ukrajincov politicky nezasahovali, ale od roku 1994 ich výrazne ovplyvňovali reštrikčnou dotačnou politikou. Znižovanie subvencií pre národnostnú kultúru v rokoch 1994 – 1998 spôsoboval okrem finančnej situácie aj silný vplyv Slovenskej národnej strany a Matice slovenskej, ktoré sa na všetky menšinové aktivity dívali s istou nedôverou. Viaceré nedostatky boli a sú i vo forme a spôsobe rozhodovania o pridelovaní finančných prostriedkov na jednotlivé kultúrne

⁷ V komunistickom období, ktoré sa vyznačovalo silnou ukrajinizáciou Rusínov, rusínska národnosť oficiálne uznaná nebola.

aktivity menšín, v ich zastúpení a vplyve v poradných orgánoch i v transparentnosti celého procesu. (Konečný, in Šutaj 2005, 217)

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v roku 2004, rovnako ako v predchádzajúcich rokoch, boli z aspektu rozvoja národno-kultúrneho života limitovaní dvoma okruhmi problémov. Prvú tvoria ich spory o vlastnú identitu. Podľa Podobu (1997) sa tieto spory dotýkajú prevažne rusínskej a ukrajinskej elity. Rádoví občania najmä vo vidieckom prostredí intenzívnejšie vnímajú iné problémy týkajúce sa sociálno-ekonomickej situácie severovýchodného Slovenska determinovanej hospodárskymi a demografickými dôsledkami transformácie, resp. konfesijný spor medzi pravoslávnu a gréckokatolíckou cirkvou týkajúci sa aj časti Slovákov žijúcich v tomto regióne. Druhou množinou problémov bola kritická situácia v oblasti finančného zabezpečenia v oblasti menšinovej politiky. Predstavitelia Rusínov a Ukrajincov si mnoho sľubovali od zákona o financovaní kultúry národnostných menšín, ktorý sa však v roku 2004 nedostal na rokovanie vlády.

Účasť rusínskej a ukrajinskej menšiny na politickom živote sa realizovala prostredníctvom k tomu určených štátnych inštitúcií. Keďže politické strany rusínskej a ukrajinskej menšiny v prvom decénií 21. storočia fakticky nejestvovali, úlohu reprezentantov a presadzovateľov ich záujmov prevzali národno-kultúrne organizácie: Rusínska obroda a Zväz Rusínov-Ukrajincov SR. Rusínska obroda stojí na platforme ideovej koncepcie, podľa ktorej Rusíni predstavujú samostatný národ, kým Zväz Rusínov-Ukrajincov SR ich pokladá za subetnos ukrajinského národa. Z toho dôvodu vzťahy medzi oboma organizáciami charakterizovalo značné napätie. (Both, 2005)

Metóda

Dáta pochádzajú z dvoch kôl výskumu národnostných menšín, ktoré sa uskutočnili v rokoch 2004 a 2017. V oboch kolách výskumu bol použitý štruktúrovaný dotazník, ktorého obsah bol v roku 2017, z dôvodu zachovania komparability, v rozhodujúcej časti identický s pôvodným dotazníkom, doplnený o niektoré ďalšie aktuálne otázky.

Výskumný súbor pre potreby štúdie vytvorený dostupným výberom tvorilo v roku 2004 celkovo 480 respondentov. Objektom výskumu boli Slováci (160) – príslušníci majority z národnostne zmiešaných oblastí a príslušníci dvoch minorít žijúcich na Slovensku: Rusíni (160) a Ukrajinci (160). Kritériami výberu výskumnej vzorky boli: ukazovateľ národnosti, t. j. verejná deklarácia príslušnosti k menšine; pohlavie, vek a vzdelanie. Výskumný súbor v roku 2017 tvorilo 482 respondentov. Slováci boli zastúpení počtom 162, Rusínov bolo 160 a Ukrajincov 160. Kritériá výberu výskumnej vzorky boli rovnaké ako v roku 2004.

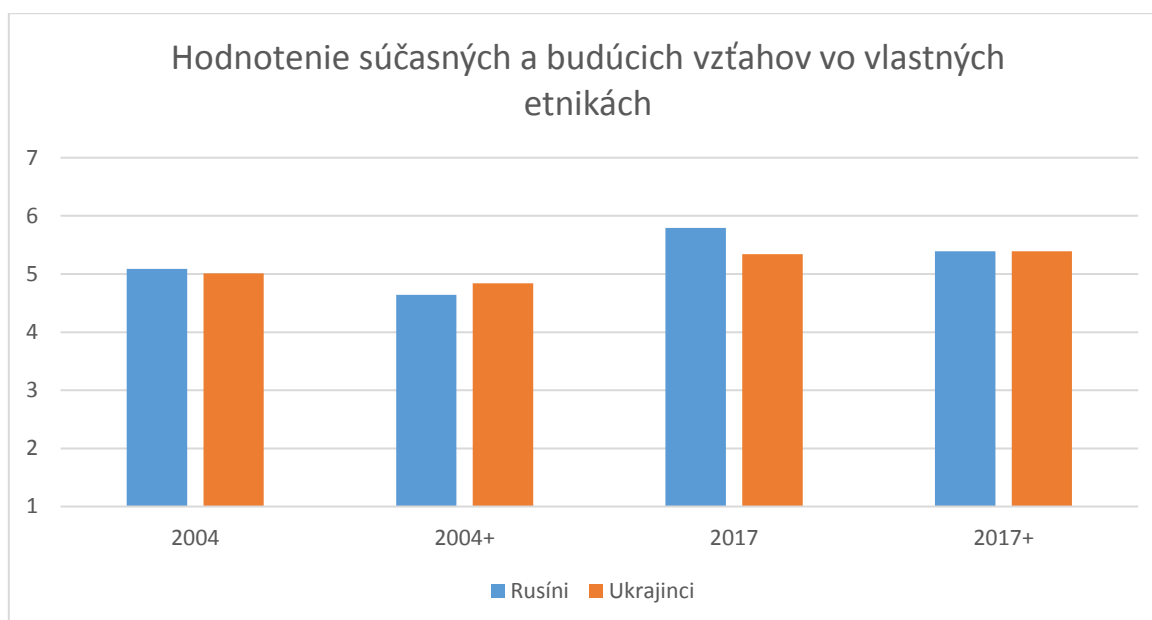
Pre účely hodnotenia vzťahov vo vnútri etnického spoločenstva a vzťahov majority k minorite boli použité otázky: *Ak by ste mali v súčasnosti posúdiť vzťahy (1. vo vnútri vašej menšiny, 2. Slovákov k vašej menšine) v regióne, v ktorom žijete, povedali by ste že sú.* Skóre bolo vypočítané zo sedem bodovej škály, kde 1 – veľmi zlé a 7 – veľmi dobré. Obdobne bol skúmaný aj budúci vývoj vzťahov vo vnútri etnického spoločenstva a vzťahov majority k menšinám: *Očakávate, že vzťahy (1. medzi Slovákami, 2. Slovákov s ostatnými etnickými menšinami vo Vašej obci (meste) v nasledujúcich rokoch budú.* Skóre bolo vypočítané zo sedem bodovej škály, kde 1 – veľmi zlé a 7 – veľmi dobré.

Vzťahy medzi menšinami boli skúmané pomocou otázky: *Ak by ste mali v súčasnosti posúdiť vzťahy Vašej menšiny s ostatnými etnickými menšinami žijúcimi na Slovensku, povedali by ste, že sú.* Budúci vývoj vzťahov medzi menšinami skúmala otázka: *Očakávate, že vzťahy vo vnútri vašej menšiny vo Vašej obci (meste) sa v nasledujúcich rokoch budú.* Skóre bolo v oboch prípadoch vypočítané zo sedem bodovej škály, kde 1 – veľmi zlé a 7 – veľmi dobré.

Výsledky

Hodnotenie vzťahov vo vlastných etnikách

Prvá časť analýzy bola venovaná vzťahom v rámci jednotlivých etnických spoločenstiev. Ako vyplýva z grafu 1, všetky hodnotenia dosiahli pomerne pozitívne hodnoty. Pre účely porovnania hodnotení jednotlivých etnických spoločenstiev medzi sebou ako aj hodnotení v čase sme zvolili dvojfaktorovú analýzu rozptylu. Pri hodnotení aktuálnych vzťahov sa ako významný prejavil efekt etnicity $F(1, 634)=8,60$ $p=0,003$ pričom hodnotenia Rusínov ($M=5,44$, $SD=1,23$) boli signifikantne pozitívnejšie ako hodnotenia Ukrajincov ($M=5,17$, $SD=1,15$). Rovnako významný bol aj efekt roku zberu $F(1, 634)=31,06$, $p<0.001$. V roku 2017 boli hodnotenia vzťahov v jednotlivých skupinách pozitívnejšie ($M=5,54$, $SD=1,19$) ako v roku 2004 ($M=4,97$, $SD=1,14$). Zároveň sme zaznamenali negatívnejšie hodnotenia budúcich vzťahov vo vlastných etnikách, okrem hodnotení Ukrajincov v roku 2017. Aj v tomto prípade sa ako významný prejavil efekt roku zberu $F(1, 636)=49,41$, $p<0.001$. V roku 2004 boli hodnotenia budúcich vzťahov negatívnejšie ($M=4,74$, $SD=1,12$) ako v roku 2017 ($M=5,39$, $SD=1,21$).

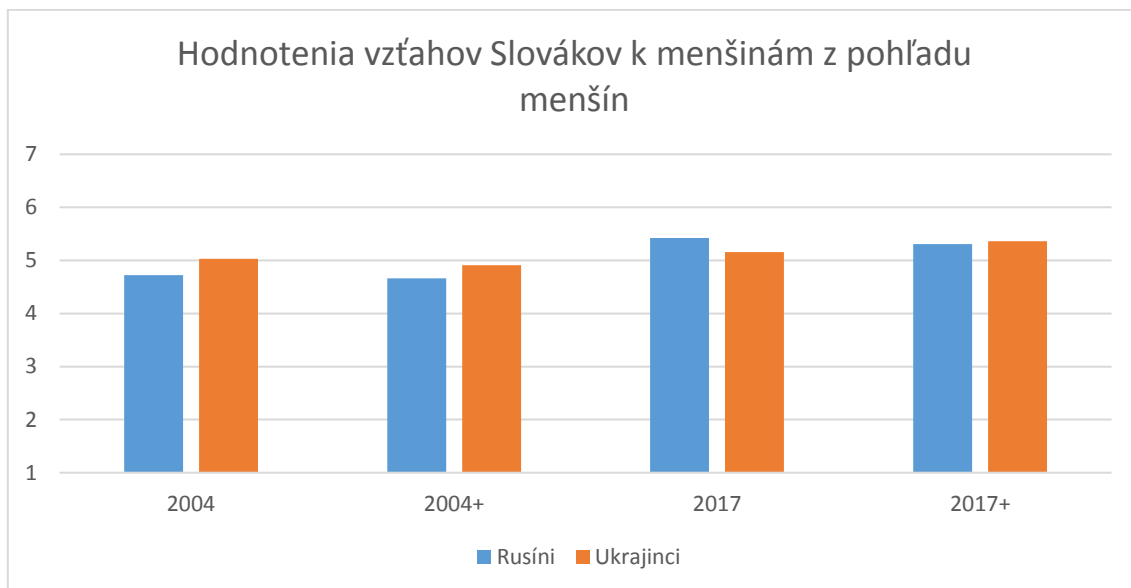

Graf 1: Priemerné hodnotenia vzťahov v rámci etník (1 – veľmi zlé a 7 – veľmi dobré)

Hodnotenie vzťahov s majoritou a medzi etnikami

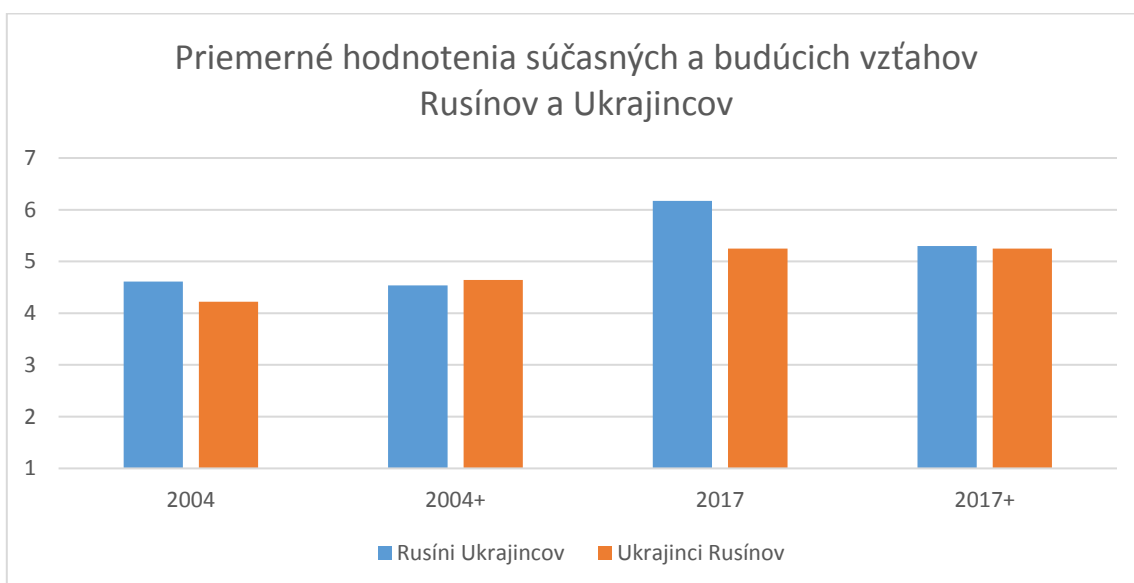
V ďalšej časti analýzy boli skúmané interetnické vzťahy Rusínov a Ukrajincov so Slovákami. Minority hodnotili vzťahy Slovákov k minoritám (Graf 2). V kontexte aktuálnych vzťahov Slovákov k menšinám z pohľadu menšín boli zistené pozitívne hodnotenia s tým, že bol preukázaný významný efekt kola zberu $F(1,627)=17,87$, $p<0.001$, pričom pozitívnejšie hodnotenia boli v roku 2017 ($M=5,29$, $SD=1,24$) v porovnaní s rokom 2004 ($M=4,87$, $SD=1,22$). Rozdiely v hodnotení aktuálnych vzťahov Slovákov k menšinám neboli medzi etnikami významné, naopak interakcia oboch premenných významná bola $F(1,627)=8,73$, $p=0,003$. Z hodnotení budúcich vzťahov s majoritou vyplynuli podobné výsledky. Nezaznamenali sme rozdiely v hodnoteniach Rusínov a Ukrajincov aktuálnych vzťahov majority k minoritám $F(1, 635)=2,64$, $p=0,105$. Naopak pozitívnejšie hodnotenia nastali

v priebehu času $F(1,635)=35,08$, $p<0.001$, pričom v roku 2017 to boli pozitívnejšie hodnotenia ($M=5,33$, $SD=1,21$) ako v roku 2004 ($M=4,78$, $SD=1,12$).

Graf 2: Priemerné hodnotenia vzťahov Slovákov k menšinám z pohľadu menšín (1 – veľmi zlé a 7 – veľmi dobré)

Vzájomné hodnotenia vzťahov Rusínov a Ukrajincov ilustruje Graf 3. V rámci súčasných vzťahov sa potvrdil významný efekt etnicity $F(1, 626)=11,18$, $p=0,001$, kde Rusíni hodnotili vzťahy s Ukrajincami pozitívnejšie ($M=5,06$, $SD=1,43$) ako Ukrajinci vzťahy k Rusínom ($M=4,74$, $SD=1,16$). Signifikantný bol aj rozdiel medzi jednotlivými rokmi zberu $F(1, 626)=99,12$, $p<0,001$. V roku 2017 sme zaznamenali pozitívnejšie hodnotenia ($M=5,38$, $SD=1,17$) ako v roku 2004 ($M=4,42$ $SD=1,27$). Efekt interakcie nebol v tejto súvislosti významný $F(1, 626)=0,57$, $p=0,451$. Vo vzťahu k hodnoteniu budúcich vzťahov sme rozdiely zaznamenali len medzi rokmi zberu $F(1, 633)=49,60$, $p<0,001$, v prospech hodnotenia v roku 2017.

Graf 3: Priemerné hodnotenia vzťahov Rusínov a Ukrajincov (1 – veľmi zlé a 7 – veľmi dobré)

Diskusia:

Výskum vzťahov Rusínov a Ukrajincov priniesol viacero zistení. V oblasti súčasných interetnických vzťahov, posudzovaných na rôznych úrovniach, bolo zistené, že rusínski respondenti hodnotia vzťahy vo vnútri svojej minority, vzťahy Slovákov k nim ako aj vzťahy s Ukrajincami pozitívne. Menej optimistickí boli rusínski respondenti v oboch kolách zberu smerom do budúcnosti, čo sa prejavilo v negatívnejších očakávaniach vo vzťahu k vlastnej komunite ako aj k Ukrajincom. Ako ukazujú výsledky z roku 2017, ich negatívnejšie očakávania sa nepotvrdili. Viac optimistickí boli k vývoju vzťahov majority k nim. Hodnotenia ukrajinských respondentov vykazovali podobné tendencie odpovedí. Aj v tomto prípade platí, že vzťahy na všetkých troch úrovniach (vo vnútri minority, vzťah Slovákov k nim a vzťahy k Rusínom) hodnotili mierne pozitívne, keď priemery ich hodnotenia sa pohybujú nad neutrálnym bodom škály. Zo všetkých etník najbližší vzťah k nim potvrdili Rusíni (podobne ako Rusíni k Ukrajincom) a označili ho za pozitívny. V porovnaní s Rusínmi boli všetky hodnotenia Ukrajincov mierne negatívnejšie. Zároveň boli hodnotenia aktuálnych vzťahov a ich perspektív Ukrajincami vyrovnannejšie, s výnimkou hodnotenia vzťahov s majoritou. Negatívnejšie vyhlídky vo vzťahoch Rusínov k Ukrajincom sme zaznamenali v roku 2017. Ukrajinci hodnotili v roku 2004 vzťahy k Rusínom neutrálne a zároveň očakávali ich mierne zlepšenie. To sa aj potvrdilo a v roku 2017 boli ich hodnotenia významne pozitívnejšie. Tiež predpokladali udržanie tejto kvality vzťahov v budúcnosti. Rusíni hodnotili vzťahy k Ukrajincom v roku 2004 mierne pozitívnejšie a predpokladali, že sa to v budúcnosti nezmení. V roku 2017 hodnotili vzťahy k Ukrajincom výrazne pozitívnejšie, avšak predpokladali ich neskoršie zhoršenie.

Rozptyl priemerných hodnôt všetkých sledovaných ukazovateľov dosahoval neutrálne až pozitívne hodnoty. Z komparácie hodnôt medzi rokmi 2004 a 2017 vyplývajú pozitívnejšie hodnotenia vo väčšine oblastí v roku 2017. Absencia rozdielov v hodnotení vzťahov sa javí ako dôsledok viacerých faktorov. Jedným z nich je etnická príbuznosť obyvateľstva, ktorá je predpokladom pre eliminovanie možného vytvárania etnických bariér. Vzťahy medzi Rusínmi a Ukrajincami ako aj vzťahy s majoritou nikdy nemali vyhranene antagonistický charakter (Homišínová, Výrost, 2005) Regionálna príbuznosť obe etniká predisponovala k obdobnému sociálno-ekonomickému vývoju. Severovýchodné Slovensko patrilo tradične k menej rozvinutým oblastiam Slovenska, s horšími klimatickými a pôdnymi pomermi. V tejto súvislosti môžu byť zmeny v hodnoteniach respondentov viac výsledkom reflexie aktuálnej životnej úrovne obyvateľov ako kvality interetnických vzťahov. Je tiež potrebné poznamenať, že možné napätia medzi oboma menšinami boli skôr prejavom ich vnútorných problémov a vývojových procesov ako interetnickým konfliktom. Zároveň je nutné interpretovať interetnické vzťahy Rusínov a Ukrajincov vo svetle počtu ich príslušníkov a ich asymetrické postavenie k iným menšinám (Maďarov a Rómov), ako aj absencie ich politickej reprezentácie pri artikulácii ich požiadaviek (Gajdoš, Konečný, 2005).

Limitmi získaných výsledkov je veľkosť výskumného súboru ako aj spôsob jeho výberu. Zároveň boli otázky interetnických vzťahov mapované obmedzeným množstvom položiek, ktoré limitujú možnosti externej validity predložených zistení.

Pramene a literatúra:

Both, E. (2005). Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v roku 2004. In Dohányos, R., Lelkes, G., Tóth, K. (Eds.). *Národnostné menšiny na Slovensku 2004*. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín, 7-25.

Craig, M. A., Rucker, J. M., & Richeson, J. A. (2018). The pitfalls and promise of increasing racial diversity: Threat, contact, and race relations in the 21st century. In *Current Directions in Psychological Science*, 27(3), 188-193.

Demjaha, A. (2016). Inter-ethnic relations in Kosovo. In *Seeu Review* 12(1), 181-196. DOI: [10.1515/seeur-2017-0013](https://doi.org/10.1515/seeur-2017-0013)

Dopirjak, J. (2009). Rusíni chcú byť Rusínmi. In Glosíková, O. (Ed.). *Historická a sociokultúrna realita Rusínov na Slovensku*. Prešov: Slovenské národné múzeum-Múzeum rusínskej kultúry v Prešove, 49-54.

Gajdoš, M. (1996). K niektorým otázkam tzv. ukrajinského buržoázneho nacionalizmu. In Pešek, J. (Ed.): *V tieni totality*. Bratislava: Veda, 157-163.

Gajdoš, M., Konečný, S. (2005). *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989 – 1995). Výber z dokumentov I*. Prešov: Universum.

Gajdoš, M., Konečný, S. (2005). Rusínska a ukrajinská menšina v národnostnej politike Slovenska po roku 1989. In Šutaj, Š. (Ed.). *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov: Universum, 109-120.

Gajdoš, M., Homišinová, M.; Konečný, S. et al. (2001). *Rusíni Ukrajinci na Slovensku na konci 20. storočia. K vybraným výsledkom historicko-sociologického výskumu v roku 2000*. Prešov: Universum.

Hadušovská, S. (1994). Rusínska a ukrajinská menšina v procesoch spoločenskej transformácie. In *Minoritné etnické spoločenstvá na Slovensku v procesoch spoločenských premien*. Bratislava: VEDA, 108-124.

Haraksim, L. (1997). Rusínska identita a emancipácia na východnom Slovensku. In Hořec, J. (Ed.). *Střední Evropa a Podkarpatská Rus*. Praha: Česká expedice, 67-72.

Homišinová, M., Výrost, J. (Eds.) (2005). *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti: (empirická analýza dát zo sociologicko-sociálnopsychologického výskumu v rámci riešenia štátneho programu výskumu a vývoja „Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie spoločnosti“)* Košice: Spoločenskovedný ústav SAV.

Kokaisl, P. (2017). Co znamená být slovenským Rusínem? Proměna etnické identity rusínské menšiny na Slovensku. In: *Historická sociologie* 2, 85-102.

Konečný, S. (1997a). Rusíni na Slovensku a ich národné vedomie v období socializmu. In Konečný, S., Gajdoš, M. (Eds.). *Etnické minority na Slovensku*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 69-81.

Konečný, S. (1997b). Formovanie polyetnického zloženia obyvateľstva Slovenska. In Gajdoš, M., Matula, P. (Eds.) *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 35-67.

Konečný, S. (2012). Historické kontexty formovania a vývoja rusínskeho etnika v Karpatoch. In Duleba, A. (Ed.). *Rusíni na Slovensku. Súčasné postavenie a historické kontexty vývinu*. Bratislava-Prešov: Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 34-42;

Konečný, S., Baumgartner, F., Frankovský, M., Gajdoš, M. (2002). *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku. Niektoré výsledky etnosociologického výskumu na severovýchodnom Slovensku v roku 2002*. Prešov: Róbert Vico.

Konečný, S. (2005). Transformácia spoločnosti a niektoré sociálno-ekonomické problémy Rusínov a Ukrajincov na Slovensku. In Šutaj, Š. (Ed.). *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty*. Prešov: Universum, 208-218.

Konečný, S., Gajdoš, M. (1998). Rusíni a politický vývoj na Slovensku (medzníky – problémy – perspektívy). In *Človek a spoločnosť*, 1(4). Online:
<http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-1-rok-1998/4/studie-a-clanky/rusini-a-politicky-vyvoj-na-slovensku-medzniky-problemy-perspektivy/>

Lajčáková, J., Chudžíková, A., Gažovičová, T. (2011). *Menšiny v politickom diskurze*. Bratislava: CVEK.

Ortakovski, V. T. (2001). Interethnic Relations and Minorities in the Republic of Macedonia. In *Southeast European Politics*, 2(1), 24-45.

Plišková, A. (2005). Rusíni na Slovensku po roku 1989. In Šutaj, Š. (Ed.). *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov: Universum, 127-133.

Podoba, J. (1997). Menšinové elity a etnický konflikt: dilemy vývoja interetnických vzťahov na Slovensku. In *Slezský sborník* 95(1-2), 111-120.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 1991, Obyvateľstvo podľa pohlavia a národnosti. Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky. Online:
<http://sodb.infostat.sk/scitanie/sk/1991/format.htm>

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, Obyvateľstvo podľa pohlavia a národnosti. Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky. Online:
<http://sodb.infostat.sk/scitanie/sk/2001/format.htm>

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011, tabuľka 115, Obyvateľstvo podľa pohlavia a národnosti. Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky. Online:
<https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>

Srb, V. (1992). Ukrajinské-rusínske obyvateľstvo v Československu 1970 – 1990. In *Slovenský národopis*, 40(4), 429-453.

Šprocha, B. (2014). Populačný vývoj národnostných menšín na Slovensku po druhej svetovej vojne. In Tišliar, P., Šprochová, T. (Eds.) *Populačné štúdie Slovenska 4*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o.z., 185-216.

Titzmann, P. F., Serwata, O. J., Silbereisen, R. K. & Davidov, E. (2016). A Comparative Perspective on Mothers' Ethnic Homophily Among Minority Groups in Germany and Israel. In *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 47(8), 1076-1096, DOI:
[10.1177/0022022116658245](https://doi.org/10.1177/0022022116658245)

Verkuyten, M., & Zaremba, K. (2005). Interethnic Relations in a Changing Political Context. In *Social Psychology Quarterly*, 68(4). DOI: [10.1177/019027250506800405](https://doi.org/10.1177/019027250506800405)

Virostková, A. (2013). Zavedenie ukrajinského vyučovacieho jazyka na Slovensku v roku 1952. In *Človek a spoločnosť*, 15(3), 71-82. Online:

<http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-16-rok-2013/3/studie-a-clanky/zavedenie-ukrajinskeho-vyucovacieho-jazyka-na-slovensku-v-roku-1952/>

Virostková, A. (2012). Rusínske obyvateľstvo na Slovensku a národnostné školy po roku 1945. In Duleba, A. (Ed.). *Rusíni na Slovensku. Súčasné postavenie a historické kontexty vývinu*. Bratislava-Prešov: Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 50-57.

Ústavný zákon z 27. októbra 1968 o postavení národností v Československej socialistickej republike. Zdroj: SLOV-LEX. Právny a informačný portál. Online:

<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1968/144/19690101.html>

Zeľová, A. (1994). Rusínska a ukrajinská menšina. In *Minoritné etnické spoločenstvá na Slovensku v procesoch spoločenských premien*. Bratislava: VEDA, 39-44.

Zeľová, A. (1997). Makrosociálne javy a procesy. In Výrost, J., Slaměník, I. (Eds.). *Sociální psychologie/Sociálna psychológia*. Praha: ISV, 389-425.